

Den sociale arv er en af pædagogikkens helt store udfordringer.

Der findes ingen simple løsninger, men til gengæld mange spørgsmål. To DPU-professorer forsøger på forskellig vis at udfylde hullerne i vores viden om, hvordan vi som samfund bedst styrker udsatte børns livschancer.

GÅDEN OM DEN **SOCIALE ARV** ER PÆDAGOGISK RAKETVIDENSKAB

Af MATHILDE WEIRSØE

Den klistrer som den mest effektive kontaktlim. Den sociale arv. På det punkt slår Danmark ingen positive verdensrekorder – tværtimod: Vi er blandt de lande i verden, der – på trods af vores velfærdssamfund – har allersværest ved at bryde den sociale arv. Det viste OECD-rapporten *Education at a Glance* fra 2014. Og vi er ringere end vores nordiske naboer.

”Vi kan se, at påvirkningen fra vores socioøkonomiske baggrund er stærkere, end den er i de andre nordiske lande. Vi er dårligere

til at bryde den sociale arv, end de er i både Sverige, Norge og Finland. Et barn med lav socioøkonomisk baggrund i Finland scorer på sigt det samme i PISA-test som et barn med høj socioøkonomisk baggrund i Danmark. Det sker, bl.a. fordi den finske skole er en af de bedste i verden. Det har vi vidst længe. Men jeg er ret sikker på, at det starter tidligere, og at vi lige såvel kan hente inspiration i Finland til vores dagtilbudsforskning. De har højkvalitets-dagtilbud i Finland: Normeringerne er bedre, og pædagogerne er højtuddannede.”

Sådan lyder det fra professor MSO Charlotte Ringsmose fra DPU, Aarhus Universitet.

Hun forsker i kvalitet i dagtilbud og har i sin forskning særligt blik på de udsatte børn.

Herhjemme har vi endnu ikke knækket koden, men både forskere og politikere er enige om, at kampen mod den sociale arv skal starte tidligt – allerede i dagtilbuddene – hvis vi skal sikre de udsatte børn bedre fremtidsmuligheder end deres forældre. Men hvordan skal vi gribe udfordringen an? Skal indsatsen f.eks. bestå i systematiske satsninger, der kan skabe organisatoriske forandringer i dagtilbud? Eller løser vi bedst problemet ved at arbejde lokalt og kvalitativt med de enkelte institutioner? De to DPU-professorer, Charlotte Ringsmose og Bente Jensen, har forskellige bud på løsningsmodeller. De forsker begge i tidlig indsats i dagtilbud, men de går til problemstillingen på forskellig vis.

Programmer i dansk kontekst

Det var den amerikanske økonom og nobelprisvinder James Heckman, der for alvor dokumenterede betydningen af, at sætte tidligt ind over for udsatte børn. Gennem sine analyser har han tydeliggjort de positive effekter af tidlig indsats. Han analyserede interventionsprogrammet Head Start, der har sin oprindelse helt tilbage i 1965. Programmet er specifikt rettet mod udsatte børn, og der er nøje instrukser for, hvordan interventionen skal forløbe, og hvilken form den skal tage. Heckman har som analytiker og økonom fulgt de udsatte børn fra Head Start-projektet videre i livet og påvist, at indsatsen har gjort en væsentlig forskel for de allerfleste – de har f.eks. fået uddannelse og job.

Spørgsmålet er, om sådanne programindsatser er løsningen på den danske udfordring relateret til social arv. Ligesom der er forskellige tilgange til problemstillingen, er der også flere svar på spørgsmålet.

Bente Jensen, der er professor MSO på DPU, Aarhus Universitet, har stået i spidsen for flere indsatser målrettet 3-6-årige børn i dagtilbud – bl.a. VIDA (Vidensbaseret indsats overfor udsatte børn i dagtilbud), der er en intervention, som sigter mod at skabe forandring i dagtilbud gennem pædagogisk kompetenceudvikling. Formålet er at styrke alle børns trivsel og læring gennem inkluderende pædagogisk praksis og på den måde sikre, at også de udsatte børn inkluderes i børne- og læringsfællesskabet på lige fod med andre børn.

”Med VIDA var det muligt at måle effekten af en helhedsorienteret indsats, som blev sat i værk i 120 dagtilbud. Vi opnåede herved systematisk viden – ikke blot om effekter,

men også om de processer og vilkår, der hhv. fremmer eller hæmmer effekter af indsatsen,” forklarer Bente Jensen.

VIDA henter inspiration fra Heckmans analyser af effekten af den tidlige indsats, men adskiller sig i form og indhold væsentligt fra de amerikanske programindsatser. VIDA er udviklet i og tilpasset en dansk pædagogisk kontekst præget af værdier om demokrati og medbestemmelse, forklarer Bente Jensen, der heller ikke bruger betegnelsen ’program’ om VIDA, netop fordi der ikke følger en drejebog med. Selvom rammen og retningslinjerne for indsatsen er tegnet fra start, så er der rum for, at indsatsen kan tage forskellig form i de enkelte dagtilbud.

”Det betyder bl.a., at det pædagogiske personale er med til at forme indsatsen, så den matcher udfordringer og vilkår i netop deres institution. Og i modsætning til de amerikanske programmer, som Heckman har analyseret, så sker indsatsen i et inklusionsperspektiv, i og med indsatsen er rettet mod hele børnegruppen og ikke kun de udsatte børn,” fortæller Bente Jensen.

Effekter af VIDA-indsatsen

På et par parametre har indsatsen vist signifikant positiv forskel for de udsatte børn. Det handler især om den socio-emotionelle udvikling – dvs. børnenes forståelse af sig selv i samspil med andre børn, herunder deres evne til at skabe og indgå i relationer samt udvise empati.

”Vi kan især se en effekt i forhold til børn med anden etnisk baggrund end dansk – deres kammeratskabsproblemer mindskes. Vi ser også en positiv effekt for børn af lavindkomstfamilier, når vi involverer forældrene i indsatsen og samarbejder med dem om barnets udvikling. Her viser indsatsen sig også at reducere børnenes kammeratskabsproblemer og visse adfærdsproblemer,” siger Bente Jensen.

Men trods de målrettede indsatser bevidner effekterne af VIDA-indsatsen, at den sociale arv er svær at få bugt med. Det viste sig, at indsatsen ingen betydning havde for børnenes kognitive kompetencer, f.eks. sprog og matematiske kompetencer.

”Det kan måske være udtryk for, at danske dagtilbud satser mere på de sociale relationer og børns trivsel gennem leg end på læring rettet mod kognitive færdigheder. Og derfor er resultatet måske ikke så overraskende,” siger Bente Jensen.

En måde at opnå bedre effekt af indsatsen på ville ifølge Bente Jensen være at sætte endnu tidligere ind - allerede i dagpleje og

»Det er afgørende, at den pædagogiske tilgang matcher danske idealer om dømmekraft og demokrati. Hvis det ikke er tilfældet, må vi tage afstand fra det og erklære det uegnet til en dansk kontekst.«

Bente Jensen

JAMES HECKMANS ANALYSER AF TIDLIG INDSATS

Heckman har ikke selv udviklet eller stået for programindsatser, men han har som økonom analyseret en række programindsatser. Han er mest kendt for sin analyse af interventionsprogrammet *Head Start*, der havde sin start allerede i 1965. Indsatsen var omfattende – alt fra særlig omsorg og stimulering i dagtilbud til en særlig kost. Studierne var såkaldte longitudinale studier, der fulgte børnene gennem et helt liv. Det viste sig, at de fleste klarede sig langt bedre i livet – de fik uddannelse og job – end sammenlignelige børn med samme sociale baggrund, men som ikke var del af interventionsprogrammet.

Læs mere: James Heckman: *The economics of inequality The value of Early Childhood Education* (2011)

vuggestue. Hun er derfor i gang med et pilotprojekt, der netop involverer de yngste børn i dagtilbud.

Barnets første 1.000 dage er afgørende

Charlotte Ringsmose er enig i, at indsatsen skal ske så tidligt som muligt, og henviser til forskning, der peger på, at de første 1.000 dage i et barns liv er afgørende for, hvordan det kommer til at gå videre i livet.

”Vi kalder de første 1.000 dage for *windows of opportunity*, netop fordi det er i den periode, barnet er allermest modtageligt for indtryk og læring. Misser man den periode – bliver barnet ikke stimuleret nok de første tre år – så er det på forhånd bagud i forhold til jævnaldrende børn i dagtilbuddet og senere i

skolen. Og for manges vedkommende sætter det spor resten af livet.”

Vender vi os mod Charlotte Ringsmoses forskning i tidlig indsats, så peger hun først og fremmest på, at konteksten er afgørende for indsatsen. Derfor er man ifølge Charlotte Ringsmose nødt til at tage udgangspunkt i de lokale forhold og udfordringer, for der er store forskelle fra kommune til kommune og fra institution til institution.

Hendes fremgangsmåde er noget anderledes end Bente Jensens, i og med hun tager afsæt i den viden og kapacitet, der allerede findes i den enkelte institution og kommune. Og derfra bygger hun op – sammen med medarbejderne. I den proces har hun erfaret, at pædagoger og ledelse har brug for konkrete værktøjer, som de kan bruge i deres pædagogiske arbejde med børnene – særligt de udsatte.

Derfor har hun sammen med DPU-lektor Grethe Kragh-Müller udviklet det pædagogiske redskab KIDS (Kvalitet i dagtilbud i Slagelse), der kan vurdere og udvikle kvalitet i dagtilbud. Oprindeligt var opgaven stillet af Slagelse Kommune, men nu har 88 dagtilbud fordelt i hele landet, og som alle rummer mange udsatte børn, taget imod tilbuddet om at arbejde med KIDS.

”Med KIDS tilbyder vi konkrete redskaber, der f.eks. kan hjælpe personalet med at styrke børnenes evne til at knytte relationer til de andre børn og på den måde styrke deres socio-emotionelle udvikling. Her går den pædagogiske opgave ud på at finde en måde at guide de udsatte børn på, som kan have svært ved selv at finde vej ind i børnefællesskabet,” siger Charlotte Ringsmose og henviser til, at KIDS-metoden er baseret på aktionsforskning, hvilket indebærer, at pædagogerne er medudviklere af både proces og resultat.

Hun blander denne meget kvalitative tilgang med kvantitativ følgeforskning og bedriver på den måde det, man i forskningen betegner som et *mixed methods*-studie. Erfaringerne fra de enkelte institutioner kan bidrage til at tegne et billede af, hvilke overordnede såvel som specifikke problematikker de deltagende dagtilbud slås med. Og så åbner det for, at kommuner og dagtilbud kan lære af hinanden.

Charlotte Ringsmose peger særligt på nogle erfaringer fra KIDS-projektet, som meget klart viser, at de mest udsatte børn går i de mest udsatte dagtilbud. De er derfor ’dobbelt udsatte’, som hun udtrykker det.

”Det skyldes, at kvaliteten falder med udsathed. Simpelt hen fordi institutionerne

VIDA

(VIDENSBASERET INDSATS OVER FOR
UDSATTE BØRN I DAGTILBUD)

VIDA er målrettet 3-6-årige børn i dagtilbud. Der er tale om en intervention, som sigter mod at skabe forandring i dagtilbud gennem pædagogisk kompetenceudvikling. Formålet er at styrke alle børns trivsel og læring gennem inkluderende pædagogisk praksis og på den måde sikre, at også de udsatte børn inkluderes i børne- og læringsfællesskabet på lige fod med andre børn.

FORLØB

Indsatsen forløb over tre år – fra 2010 til 2013. 7.000 børn fra 120 dagtilbud indgik i undersøgelsen. Heraf var to tredjedele af indsatsen, mens en tredjedel ikke deltog i indsatsen – de udgjorde kontrolgruppen. Den systematiske fremgangsmåde gjorde det muligt at måle effekter af indsatsen, og dermed om børnene rykkede sig udviklingsmæssigt. Selvom VIDA-projektet er afsluttet, lever indsatsen videre i to af de kommuner, der var med i forløbet. De måler ikke længere effekter af indsatsen, men har indarbejdet metoderne som del af deres daglige praksis. VIDA er finansieret af Børne- og Socialministeriet.

EFFEKTER AF INDSATSEN

- Der er påvist positive effekter på børnenes socio-emotionelle udvikling og trivsel – dvs. deres forståelse af sig selv i samspil med de andre børn, herunder deres evne til at skabe og indgå i relationer samt føle og udvise empati og udvikle kammeratskaber.
- VIDA har vist særlig positiv effekt i forhold til børn med anden etnisk baggrund end dansk – deres kammeratskabsproblemer mindskes.
- Der er en positiv effekt for børn af lavindkomstfamilier gennem VIDA+ (forældreinvolveringsindsatsen). Her reduceres børnenes kammeratskabsproblemer signifikant, ligesom der er påvist en reduktion af disse børns adfærdsproblemer.
- VIDA har ikke vist effekter på børns kognitive læring, heller ikke i forhold til de mest udsatte børn.

Læs mere: edu.au.dk/vida

og derfra kunne vi hæve diskussionen til et andet niveau og tale kvalitet i dagtilbud på andre præmisser og f.eks. se på, om pædagogerne har de nødvendige kompetencer, og om uddannelsen klæder dem godt nok på til at håndtere udfordringen med de udsatte børn.”

Bente Jensen forsøger at nuancere normeringsdiskussionen ved at henvise til andre faktorer, der også har stor – eller måske større betydning.

»Når man indfører programmer, så er det, fordi man gerne vil have det pædagogiske personale til at gøre noget bestemt på bestemte tidspunkter. Det er en instrumentel måde at forstå pædagogik på.«

Charlotte Ringsmose

er tynget af udfordringer – det er meget krævende at have en stor koncentration af udsatte børn. Og det skaber et belastende arbejdsmiljø for personalet, som nemt giver sig udslag i sygemeldinger, ustabil personale-sammensætning osv. Det er forhold, der alle er med til at forringe kvaliteten af dagtilbudet,” forklarer Charlotte Ringsmose, der af den grund har svært ved at pege på et høj-kvalitetsdagtilbud i de udsatte boligområder.

Veluddannede pædagoger gør en forskel

Vi kan have nok så mange indsats og redskaber, pointerer Charlotte Ringsmose, men vi kommer ikke langt, hvis ikke vi prioriterer uddannelse højere, end vi gør i dag. Her henviser hun til Finland, der stiller meget højere krav til pædagogernes uddannelse. Det er svært at komme ind på pædagoguddannelsen i Finland – det kræver høje karakterer, og man skal gennem en optagelsessamtale for overhovedet at komme i betragtning. Og så er det i øvrigt en universitetsuddannelse.

”De finske dagtilbud er af en helt anden kvalitet end de danske, netop fordi deres personale er højtuddannet. Herhjemme forsøger vi i stedet at hutle os igennem ved at spare os ud af problemet. Den dyre løsning, men også den, der med et pennestrøg ville løse det hele, ville være at sende højtuddannede specialister ud i vores dagtilbud. Det skulle være de bedste kandidater fra DPU, der fik job i dagtilbud med mange udsatte børn. I det mindste kunne jeg ønske mig, at muligheden for specialisering i netop de udsatte børn blev taget mere alvorligt på pædagoguddannelsen,” lyder det fra Charlotte Ringsmose.

Bedre uddannelse og efteruddannelse er også et af de resultater, Bente Jensen er kommet frem til har betydning for effekten af VIDA-indsatsen. Et kompetence- og innovationsforløb, der bestod i workshops og uddannelse, var en del af indsatsen. Det viste sig, at de fleste deltagende pædagoger, 60 procent, var blevet bedre til at arbejde vidensbaseret og innovativt med at udvikle

nye praksisser. Men hvorfor formåede de resterende 40 procent ikke at omsætte det i praksis?

”Man kan overveje, om effekten ville have været større, hvis alle pædagoger kom på ’skolebænken.’ Men i praksis er det urealistisk. Modellen har været, at den leder og pædagog fra hver institution, der var med på uddannelses- og workshopforløbene, skulle facilitere den videre vidensbearbejdelse i personalegruppen og bidrage til at skabe læring i hele dagtilbuddet. Og her kan der være gået viden tabt. Det kan skyldes, at der i dagligdagen ikke altid er tid til at skabe de nødvendige forandringer. Hele den kulturændring, der nogle steder skal til for at vende udviklingen, kræver tid,” siger Bente Jensen.

Kvalitet er mere end normeringer

Når begge forskere pointerer vigtigheden af uddannelse og kompetenceudvikling, så er det, fordi deres forskning peger på, at dygtige pædagoger kan gøre en forskel for de udsatte børn, der er i risiko for at misse deres *windows of opportunity*. Men netop kvaliteten forudsætter, at der er det nødvendige pædagogiske overskud, og her kommer vi ikke uden om at tale normeringer, mener Charlotte Ringsmose, som efterlyser lovgivning, der i det mindste kan sikre minimumsnormeringer i vuggestuen.

”Jeg har set medhjælpere sidde med ni babyer alene på en stue. Det kan vi ikke byde hverken børn, forældre eller personale. Og det vil altid gå hårdest ud over de udsatte børn, når der ikke er overskud blandt personalet til at yde den omsorg og etablere den tilknytning, som særligt udsatte børn har brug for,” siger hun og henviser igen til Finland, der netop har lovgivning, der sikrer, at der altid er det antal uddannede voksne, der er brug for.

Men samtidig er hun træt af at tale om normeringer. For som hun siger: ”Det bremser al snak om kvalitet. Jeg ville så gerne forudsætte, at der var personale nok i vores dagtilbud,

KIDS

(KVALITET I DAGTILBUD I SLAGELSE)

KIDS er et redskab til at vurdere den pædagogiske kvalitet i daginstitutioner med henblik på efterfølgende at kunne udvikle og forbedre de omgivelser, der udgør børnenes betingelser for læring og udvikling. Formålet med KIDS er at give pædagoger et praktisk redskab til at udvikle kvalitet i dagligdagen.

KIDS er udviklet til anvendelse i en dansk kulturel sammenhæng og sammen med danske pædagoger. Der er taget udgangspunkt i forskning om pædagogisk kvalitet samt udviklingspsykologisk viden om, hvordan småbørn lærer og udvikler sig. Pædagogisk kvalitet defineres i KIDS ud fra børnenes muligheder for at leve et godt børneliv, set som en livsperiode i sig selv og ikke udelukkende som en forberedelse til skole- og voksenlivet, samt ud fra børnenes muligheder for at udvikle de færdigheder og kompetencer, der skal til for at begå sig i det moderne samfund.

Læs mere: KIDS: dpf.dk

KIDS & VIDA

METODISKE LIGHEDER
OG FORSKELLE

Den primære forskel består i, at KIDS bygger på kvalitativ aktionsforskning, hvor forskerne udvikler sammen med personalet, mens VIDA kvantitativt måler effekter af en særlig indsats. Men i praksis kan det ikke stilles helt så skarpt op, for forskerne blander metoderne: Udviklingen af KIDS-redskaberne bygger på en kvantificering af resultaterne. Og i VIDA er der både casestudier og observationsstudier, ligesom pædagogerne inddrages og er med til at give indsatsen en form, der passer til deres specifikke kontekst og udfordringer.

”De vigtigste faktorer for effekten af VIDA-indsatsen har vist sig at være personalestabilitet og børnesammensætning – mere end 40 % udsatte børn i det enkelte dagtilbud hæmmer effekten af indsatsen. Til gengæld har normeringer ikke vist sig udslagsgivende for effekten af indsatsen. Der er muligvis en sammenhæng, så antal børn pr. voksen kan have betydning for personalets trivsel og dermed for personalestabiliteten. Det kan vi

ikke sige noget om ud fra vores analyser. Men man skal passe på, at normeringer ikke bliver det eneste vilkår, vi hæfter os ved i diskussionen om kvalitet i dagtilbud.”

Det væsentlige er, mener hun, at der er plads til refleksion i personalegruppen. Derfor lægger VIDA-programmet op til, at det pædagogiske personale selv reflekterer over, om de reproducerer institutionslogikker, der i virkeligheden låser dem fast i et blik på de udsatte børn, der trods de modsatte intentioner, kan være med til at fastholde uligheden mellem børnene, forklarer hun og uddyber med et eksempel:

”Hvis barnet vurderes som udsat, ekspliteres det ofte gennem et såkaldt mangelsyn, der går på en vurdering af, at barnet f.eks. mangler tryghed, sprog, tillid eller tøj. Sådanne forhold bliver ikke bedre, men derimod forværrede, hvis man i dagtilbudet bruger mangelsynet som afsæt for sine pædagogiske handlinger. Det kan få den konsekvens, at barnet ikke føler sig god nok eller ikke opnår at blive del af fællesskabet,” siger hun og understreger, at sådanne indsigter i egen praksis kan danne afsæt for forandring.

Resultater i hverdagen tæller

Tilbage til spørgsmålet om, hvorvidt programindsatser er en løsning, der kan bidrage til at knække koden til at bryde den sociale arv i Danmark. Her er begge forskere kritiske overfor snævre programindsatser, der skematisk dikterer den pædagogiske indsats og dermed reducerer pædagogernes handle- og refleksionsrum. Men Charlotte Ringsmose går skridtet videre i sin kritik. Hun mener, at selve programtænkningen er uforenelig med den danske pædagogik.

”Når man indfører programmer, så er det, fordi man gerne vil have det pædagogiske personale til at gøre noget bestemt på bestemte tidspunkter. Det er en instrumentel måde at forstå pædagogik på. Den passer måske til en amerikansk eller en engelsk kontekst, men den ligger langt fra vores danske pædagogik. Vi har en tradition, hvor vi lærer pædagoger at reflektere over deres praksis. Hvis du piller refleksionen ud og gør dem til Duracell-kaniner, så mister de gejsten,” siger Charlotte Ringsmose.

For hende er det resultaterne i hverdagen, der tæller.

”Du kan vise effekter af alle indsatser, men det er pædagogikken i hverdagen, der har betydning. Man kan jo hele tiden vurdere sig selv: Fik vi læst godt nok med børnene i dag? Fik vi sat nok aktiviteter i gang på legeplad-

sen? Men hvis jeg tager det resultat og sætter det ind i en anden kontekst, så er det ikke sikkert, det ville have samme betydning. Konteksten er afgørende,” fastslår hun.

Dansk pædagogik er særlig

Bente Jensen understreger, at VIDA ikke er en sådan instrumentel indsats, men derimod en indsats, der giver plads til refleksion og er tilpasset dansk pædagogisk kontekst og tradition.

”Det er afgørende at den pædagogiske tilgang matcher danske idealer og dømmekraft og demokrati. Hvis det ikke er tilfældet, må vi tage afstand fra det og erklære det uegnet til en dansk kontekst,” siger hun og tilføjer, at inklusionsperspektivet udgør en anden vigtig værdi i VIDA og i dansk pædagogik generelt.

”Indsatsen skal ikke være en slags specialundervisning i børnehaven. Det vil føre til eksklusion, og det er jo præcis det modsatte af det, vi søger at opnå, nemlig at alle børn bliver del af børnefællesskabet og får de samme deltagelsesmuligheder.”

Charlotte Ringsmose er enig i, at vi skal værne om de danske pædagogiske idealer, for vi kan noget særligt med pædagogikken, som kan inspirere ude i verden:

”Jeg besøgte et dagtilbud i Californien, der har omlagt hele deres pædagogik til dansk dagtilbudspædagogik, hvilket bl.a. indebærer et større fokus på leg. Det er en meget populær institution, og de arbejder helt anderledes med pædagogikken, end de gør i de almindelige amerikanske dagtilbud, hvor alt er bygget op om læring, og de voksne er ’teachers.’” ■

Læs mere: KIDS: dpf.dk, VIDA: edu.au.dk/vida

BENTE JENSEN er professor MSO på DPU, Aarhus Universitet. Hun forsker i pædagogiske indsatser, der kan modarbejde social ulighed gennem uddannelses-systemer startende med dagtilbud. Hun underviser og vejleder på bachelor- og kandidatuddannelsen i uddannelsesvidenskab samt på Masteruddannelsen i Sundhedspædagogik på DPU, Aarhus Universitet.

CHARLOTTE RINGSMOSE er professor MSO på DPU, Aarhus Universitet. Hun forsker i kvalitet i dagtilbud – herunder særligt hvilke forhold, der styrker udsatte børns udvikling og muligheder. Hun underviser på kandidatuddannelsen i pædagogisk psykologi. Hun er leder af forskningsprogrammet Læring, didaktik og innovation i dagtilbud på DPU, Aarhus Universitet.